

PÁR GONDOLAT EGY HELYREÁLLÍTÁS KAPCSÁN

Szentirmai Boglárka

BME Építőművészeti Doktori Iskola

tematikus kutatási beszámoló

2014 január

http://www.eszterhazivigassagok.hu/galeria/?sw_194_folder=641

<http://www.architectural-review.com/neues-museum-by-david-chipperfield-architects-berlin-germany/8601182.article>

<http://www.arch.unige.it/did/11/restauro/primo0405/storiarestauro/absmatdid.htm>

> TARTALOMJEGYZÉK

1	kontextus 1	történet koncepció színvita / kortárs
2	bábszínház	régi külső-új belső-új
3	kontextus 2	esettanulmányok üzenet teória
4	összegzés	
5	bibliográfia	

A fertődi bábszínház helyreállítása kapcsán született írás vázlatosan végigtekinti a kastélyegyüttes rekonstrukciójának eddigi történetét és megpróbálja elhelyezni annak kontextusában a nemrég elkészült bábszínházat. Ezt követően szakmai kontextusból vet rá egy pillantást két másik, hasonló megjelenésű példával összevetve. Egyben egy rövid kitekintés arról, hogy azonosnak tűnő dolgok mennyire más tudnak takarni.

1

> kontextus 1

> történet

A fertődi Esterházy-kastély épületegyüttese és a benne látható kortörténeti kiállítás az ország egyik kiemelkedő turisztikai látnivalója. Mai formáját a 18. század második felében nyerte el, Esterházy "Fényes" Miklós elképzelései és tervei alapján. A "magyar Versailles"-nak is nevezett barokk kastély a bécsi Schönbrunn és a párizsi Versailles méltó párja. A kastély az Esterházy hercegek művészetpártoló tevékenysége révén a 18. század végi Magyarország egyik fő kulturális központja volt, fénykora 1768-tól 1790-ig tartott. A jelenlegi rekonstrukció az Esterházy Fényes Miklós korabeli állapotot tekinti mintának.

A Műemlékek Állami Gondnoksága (MÁG/NG) 2000-ben vette át a Soproni Egyetemtől a rossz állapotú épületegyüttes vagyonezelését. 2003-ban a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal pénzén indult el a kastély helyreállításának látványosabb része a tető és a belső udvar teljes felújításával.

2007-ben kezdték előkészíteni azt a programot, amelyből a mostani 4-5 milliárdos, három ütemre bontott beruházás maradt. Az eredeti terv nemcsak a kastély megújítását, hanem kapcsolódó településfejlesztést is tartalmazott.

Az 1,6 milliárd forint keretösszegű I. ütem megvalósítása 2009 szeptemberében kezdődött. Befejezték a homlokzatok felújítását és helyreállították a belső díszudvar kertjét. Az épületen belül a központi díszterek restaurálása indult el. Az elsővel párhuzamosan 2011 nyarán kezdődtek el a 2 milliárdos második ütem munkálatai. Lesüllyesztették a kastély előtti útszakaszt az eredeti terepszintre, elkészült a porcelánkabinet restaurálása, valamint elkezdődött a kiskastély tömbjének helyreállítása. A Haydn-örökség révén az együttes hasznosításának fő iránya a zenei élet erősítése. Ennek lesz bázisa a kiskastély tömbje, amelyben az elmúlt év májusában adták át az elkészült bábszínházat, a hozzá kapcsolódó víztornyot és a nyáron rendezvényteremként funkcionáló narancsházat. A harmadik ütem tervezett 2015-ös átadását követően a kiskastélyban zenei oktatás is folyik majd. Ha a zenei központ jól működik, lehetséges, hogy a későbbiekben sor kerül a XIX. sz.-ban leégett barokk operaház visszaépítésére - barokk külsővel és modern belsővel.

A III. ütem keretében dolgoznak a rózsakert és a kastély első emeletén található Mária Terézia-lakosztály helyreállításán.

Későbbre marad a rossz állapotú lovarda hasznosításának kérdése, a kastély nyugati szárnyában a kiköltöztetett kertészeti szakközépiskola helyén az egykori képtár helyreállítása és a hatalmas park rekonstrukciója.

> koncepció

"Úgy véljük, hogy a történelem szörnyűségei miatt nagyon gyakran lepusztult épített örökségünknel be lehet vezetni bizonyos szakmai kritériumok alapján az újrateemtés fogalmát, szakítva a konzervátori szemlélettel." - nyilatkozta dr. Varga Kálmán, a NG igazgatója, a felújítások irányítója 2012-ben.¹ Ennek szellemében zajlott a korhű rekonstrukció, amely a kastély fénykorát, Haydn idejét idézi. Varga elmondása szerint a gödöllői kastélynál, ahol meztelen falakból kellett egy királyi enteriőrsort rekonstruálni, még nagyon komoly összetűzése volt a szakmában, de Eszterháznál már nem tapasztalt ilyesmit.

A rekonstrukció folyamán helyreállítják a rokokó belső díszítéseket, a hiányzó bútorzatot részben máshonnan származó, korhű bútorokkal pótolják és szó esik az egykor a díszterem falát díszítő barokk festmények fotók alapján történő teljes rekonstrukciójáról. "A festmények nélkül a díszterem ikonográfiája és atmoszférája nem teljes. Megmaradtak a bő száz évvel ezelőtti archív fotók. Ismerjük a mitológiai jelenetek témáit, az ábrázolások analógiáit, és ismert a festő is. Tehát minden adott ahhoz, hogy ezeknek a rekonstrukcióit megcsináljuk. Mi emellett vagyunk" - folytatja Varga Kálmán. Ilyen merész, átfogó rekonstrukcióra még nem volt példa a magyar műemlékvédelemben.

> színvita

A kastély színezése miatt kialakult vita mára elült, 2005 óta a homlokzatok a BME Rajzi Tanszéke által javasolt világos bézs "kőszín"-ben láthatóak.

2003-ban a MÁG az akkori ÁMRK-t bízta meg az épületkutatással és a beavatkozás megtervezésével. Kétféle színezést ítétek hitelesen visszaállíthatónak. A kastély 18. századi fénykorának terrakotta-rózsaszínjét, illetve az épület ötvenes évek óta meglévő sárgás színezését. A KÖH zsűrije hiába javasolta több ízben megvalósításra a terrakotta-színt, a MÁG idegenkedett ettől a megoldástól és a BME Rajzi Tanszékéhez fordult egyéb javaslatért. Színtervük egy, a kastélyban őrzött, 1780-ból származó barokk festmény alapján készült.² A vita többről szólt, mint pusztán a vakolat színéről. A kérdés inkább az volt, mennyire lehet felülírni a kutatások alapján megállapított, hitelesnek ítélt képet egy elvart mai megjelenéssel.

> kortárs

Az Ekler Dezső által tervezett fogadóközpont ez eredeti ütemezéstől eltérően nem valósult meg, hanem sorozatos költségcsökkentés és áttervezés tárgya. Az eredeti koncepció lényegesnek tartotta, hogy az egységesen barokk stílusban tartott kastély és környezete mellett megjelenjen a progresszív kortárs építészet is. Ennek szükségességét többen vitatják.

¹ <http://magyarnarancs.hu/kepzomuveszet/kellemetlen-latvanyt-nyujtottak-81385>, 2012

² bővebben a színvitáról:

<http://regi.epiteszforum.hu/search/node/G%C3%A1l+Tibor%3A+A+fert%C5%91di+kast%C3%A9ly>

2

> bábszínház

A bábszínház és a mögötte lévő narancsház épülete a XIX. sz. közepe óta magtárként szolgált. A barokk korban divatos főúri bábszínház tervezője a hercegi udvar építész, Nicolaus Jacoby lehetett. A herceg házi költője, Joseph Karl von Pauersbach tervei szerint készült a bábszínház. A bemutatón Haydn vezényelte egyetlen marionettoperáját, a Philemon és Baucist. Barokk marionett épület sehol máshol nem maradt fenn, éppen ezért igen aprólékos tudományos kutatás előzte meg a helyreállítást, melynek legfontosabb kérdése a színház egykori, 18. századi létrejöttének, térszervezésének, működésének tisztázása volt.

> régi

A padló felbontását követő vizsgálatok során egyértelműen rekonstruálni tudták a bábszínház alaprajzi rendszerét. Feltárták a színház és a főúri páholy pontos helyét, megtalálták a zenekari árkot szegélyező íves falkontúrt illetve a nézőteret oldalról leválasztó falsávok maradványait.

A színház alatti feltöltésben olyan részletek is előkerültek, mint a színház díszleteket működtető két nagyméretű kötéldob helye, a gépészetet tartó nagyméretű gerendák, továbbá a feltöltésből facsigák, amelyekből a kötélzet méretére is következtetni lehetett. A törmelékben rengeteg kagylót és vakolat töredéket találtak. A leírásokból tudjuk, hogy a belső tereket kagylók borították grottaszerűen és az oldalsó falülkében szökőkutak sorakoztak.

A bábszínház és a narancsház épülete között feltárták a víztorony alapfalait.

A magtárak kétszintes belső faszervezetének elbontásával meghatározhatóvá vált az eredeti fedélszék helye és rekonstruálhatóvá váltak a térerányok.

> külső - új

Az épületegyüttes külső felújítása illeszkedik a kastély rekonstrukciójához, amennyiben a meglévő töredékek és a falkutatás eredményei alapján az építéskori állapotot állították helyre. (?) A külső, hasonlóképpen a kastélyhoz, vadonatúj, semmi sem utal az eltelt évszázadokra. Egy frissen épült barokk épület benyomását kelti, a hivatalos szcenáriónak megfelelően.

A két épület közötti víztornyot az ásatáskor előkerült alapfalaknak megfelelően a kibontott ablaknyílásokból származó téglákból rekonstruálták.

> belső - új

Belépve az ember nem tud nem megdöbbenni. A látvány váratlansága és ereje szinte letaglóz. A látogató belép a kastély kovácsoltvas kapuján, átsétál a lenyűgöző rokokó udvaron, át a kastély épületén, félig-meddig helyreállított kastélypark, barokk oromfal és kőkeretes kapu, amin átlépve Esterházy "Fényes" Miklós korából egyenesen a XXI. században találja magát.

A tér alaprajzában rekonstruálja a kutatási szakaszban feltárt eredményeket: a színház, a zenekari árk, a nézőtér, a főúri páholy és az előtér pozíciója és arányai pontosan megfelelnek az egykori bábszínházénak. A belső kialakítás megjelenésében azonban ízig-vérig kortárs, nyoma sincs történeti "díszleteknek". A tér legkarakteresebb eleme a lepusztult állapotban konzervált téglafal, amelyen foltokban vakolatmaradványokat láthatunk, sérüléseket, égésnyomokat fedezhetünk fel.

A belső kialakítása, a burkolatok, színek, berendezési tárgyak kiválasztása kitűnő ízlésről tanúskodik. A kortárs építészet nyelvén megfogalmazott rekonstrukció mellett nyilvánvaló történeti elemként a téglafal felületképzése, a színpad felé a zenekari árkot határoló, parapetmagasságig visszaépített íves körítőfal és a falfülkékben, valamint az előtér sarkaiban elhelyezett barokk szobrok jelennek meg. A falfelület felvállaltan nem mutat meg semmit az eredeti gyöngyházdíszítésből, a csupán leírásokból és a padlórétegekből előkerült töredékekből ismert falburkolat aligha lett volna hiteles módon rekonstruálható.

A színház tere felfelé nyitott, a fafedélszék kötőgerendáin átszűrt teret a manzárdtető síkjai határolják.

3

> kontextus 2

> esettanulmányok

Az ilyen jellegű, a romállapot erejét felhasználó helyreállítás eszembe juttat két markáns példát: az egyik a berlini Neues Museum (1997-2007), a másik egy olasz építész, Marco Dezzi Bardeschi Milánóban lévő épülethelyreállítása, a Palazzo della Ragione (1978-86, 2001-03).

> üzenet

A Neues Museum alighanem mindenki által ismert példa. A II. világháború óta romokban álló épület helyreállítására 1994-ben írtak ki nemzetközi tervpályázatot, majd 1997-ben David Chipperfield tervei alapján fogtak hozzá a munkálatokhoz. A pályaművek közötti legcsendesebb, leglátványosabb, leglátványosabb tervek közül a hatalmas kifejező erővel rendelkező tervező, a munkálatokhoz igaz.

Az épület romos maradványait az archeológia elveinek megfelelő módon, bármiféle kiegészítés, javítás vagy szépítés nélkül konzerválták, a hozzáépített részeket pedig egyértelműen elkülöníthetően, egyszerűsített, dísztelen formában falazták föl bontott téglából, rekonstruálva a múzeum eredeti tömegét.

Chipperfield kísérletet tett arra, hogy megkeresse és láthatóvá tegye a múzeumi térben rögzíthető történetet. Ahogyan a gyűjtemények köre és jelentése is folyamatosan változott, alakult az eltelt évtizedek alatt, ugyanúgy az épület is folyamatosan módosult. Gyakorlatilag minden réteget láthatóvá tenni, semmit sem elrejtetni, egyetlen ponton sem kínálva egységes illúziót, a történeti idő rétegeit elfedő új teret. Romállapotában megőrzi a pusztulás és a pusztítás rétegeit egyszerre emlékeztet a rommezővé változtatott Berlin nemzetiszocialista örökségére és őrzi a szövetségesek indokolatlanul kegyetlen pusztításának nyomait.

"... a tető immáron olyan teret fed be, amely inkább egy tájra, mintsem egy épületre hasonlít."³

> teória

Bardeschi műemlékhelyreállításra vonatkozó elméleti munkássága a 80-as években ölt testet a milánói Palazzo della Ragione helyreállításával. A 80-as évek posztmodern gatlátnélküliségével szemben (gondoljunk például a Sixtusi-kápolna "restaurálására") restaurálási elvei a józanság és alázat biztos pontját képviselték. Teóriájának lényege a különbségtétel, értékelés és mérlegelés nélküli konzerválás abszolút beavatkozási elvként való elfogadása, amely szerinte a restaurátor (és restaurátor-építész) etikai kötelessége. Mivel a meglévő szövetből semmit sem szabad eltávolítani, megmaradnak az idők folyamán egymásra rakódott rétegek - beleértve a sérüléseket is -

³ Julian Harrap, a tervezők egyike; idézi György Péter

amelyekben a tárgy történetisége sűrűsödik. A létező egyedi, megismételhetetlen és nem reprodukálható, a reprodukció ezzel szemben becsap, nélkülözi az eredeti tekintélyét és hitelességét. Mindazok a kiegészítések, amelyek feltétlen szükségesek az épület működése szempontjából új, autonóm alkotásoknak tekintendők és nem feladatuk az alkalmazkodás.

A ma múzeumként működő XIII. sz-i Palazzo della Ragione Mária Terézia uralkodása alatt levéltárként működött, ekkor alakították át és emelték meg egy szinttel. A 60-as években, a levéltár költözését követően vetődött fel a helyreállítás gondolata az 1700-as évekbeli átalakítást megelőző állapotnak megfelelően. A tervező építész Dezzi Bardeschi a szükséges gépészeti vezetékek installálásával, a padlóburkolat kiegészítésével és a tűzvédelmi szabványokat kielégítő menekülőlépcső hozzáépítésével megoldotta az épület használhatóságát, egyéb módosítást azonban nem hajtott végre sem a térrendszeren, sem a homlokzatokon, csupán konzerválta a meglévő állapotot. A barokk kiegészítések, a befalazott román kori ablakok érintetlenül maradtak, a homlokzat pusztulásában dermedt meg. A hozzáépített lépcső tüntetően kortárs.

Minden jel arra mutat, hogy Bardeschi elmélete nem állta ki az idő próbáját, megmarad érdekes, gondolatébresztő kísérletnek, amely általános elvként értelmetlen felvetés, nem alkalmazható.

A konzerváló szemlélet manifesztumává váló Palazzo della Ragione sokak felháborodását vívja ki, és valóban, ahogy a 80-as években elkészült restaurálás is öregszik, lassan az egész nem tűnik többnek, mint egy sokat szenvedett épület öncélú, szükségtelen kínzásának. Emléket állít az idő múlásának és az emberi barbárságnak.

A Neues Museum esetében a helyreállítás rom-állapotot konzerváló módja mindenki számára érthető közlést tartalmaz, a Palazzo della Ragione esetében pedig egy elmélet manifesztumát, gyakorlati próbáját láthatjuk.

És mihez lehetne kötni a bábszínház falainak romosságát?

Az előadótérben lévő elemek történetisége kétségbe vonható - inkább tűnnek egy mai ízlés szerint kialakított tér dekorációs kellékeinek, semmint megidéznének egy (vagy több) történeti kort. Ebben az összeállításban a gondosan kialakított-összeválogatott "rég" csupán asszisztál a mának. Az antik római modorban készült barokk szobrok sosem voltak a bábszínházi tér részei, a falfülkékben szökőkutak sorakoztak. (A szobrokat a MÁG kérésére helyezték el a tervezők az előadótér és az előtér kiemelt pontjain.) Vitathatatlanul remekül mutatnak a térben - annál nagyobb csalódás volt megtudnom, hogy semmi közük hozzá! Tehát hamis múlttöredékekből áll össze egy sosem volt történet mozaikja. Az ember belepillant az idő kútjába és jólesően beleborzong.

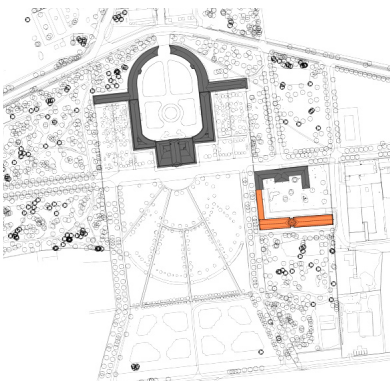
<http://egykor.hu/fertod/eszterhaza/1716>

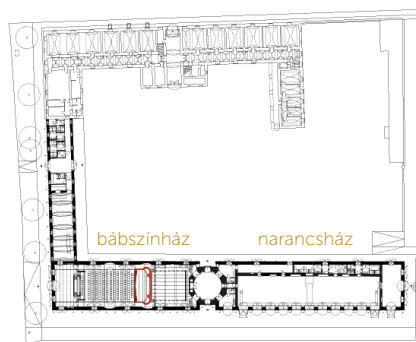
<http://www.mepitesziroda.hu/hu/node/7>

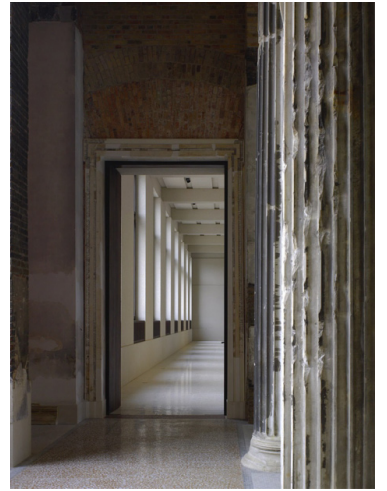
zenekari árok

<http://meonline.hu/archivum/barokk-mese/>

narancsház

Neues Müzeum, Berlin

Palazzo della Ragione, Milánó

4

> összegzés

*"soha nincs >eredeti<, ellenben mindig az eredetiségről alkotott utólagos képzetek rendszere áll rendelkezésünkre, olyan ideológiai fantomoknak megfelelően, amelyeket az építészet által kívánhatunk kiszolgálni vagy társadalmi realitássá tenni."*⁴

A kastély kvázi-stílustizsza helyreállításával egy koherens történet vette kezdetét, amely központi, megrendelői döntés következménye és világos turisztikai, kulturpolitikai, emlékezetpolitikai célokat szolgál. Lehet kritikával illetni, őrizni, vajon a műemlékvédelem elfogadott normái szerint járnak-e el - a legitimitását megkérdőjelezni nem érdemes.

A koncepció a homlokatszín-vitát követően bicsaklott meg először, bár beavatatlanok számára nem érzékelhető módon, amikor az ÁMRK kutatási eredményeit negligálva nem a kastély fénykorához kapcsolható, hanem egy mai szemmel esztétikusabb szín mellett döntöttek.

A Haydn fémjelezte, gazdag zenei kultúrájáról híres udvari élet keretét, az épületeket, parkot, berendezést, hangszereket, előadásmódot megcélzó átfogó rekonstrukció a leendő Haydn zenei központban lévő egykori bábszínház helyreállításán vérzett el végérvényesen. Magas színvonalú, kikezdetlen munka, hozzáállásában és megoldásaiban viszont olyasfajta frissességet és szimultaneitást képvisel, amely szembemegy az eredeti fejlesztési koncepcióval.

Az új szemlélet sikerét bizonyítja a pozitív szakmai és közönségvisszhang. Izgalmas kérdés, hogyan jelenik majd meg az újjáépített operaház az együttesben és mire helyezi majd a hangsúlyt.

5

> bibliográfia

http://magyarnarancs.hu/kepzuveszet/feluton_versailles_fele_a_fertotildeddi_esterhazy-kastely_rekonstrukcioja-53125

2004

http://magyarnarancs.hu/konyv/feluton_haydn_fele-64177

2005, körülmények

<http://magyarnarancs.hu/kepzuveszet/kellemetlen-latvanyt-nyujtottak-81385>

2012, összefoglalás

<http://meonline.hu/archivum/barokk-mese/>

régi-új Magyar Építőművészet, 2013/9

⁴ György Péter: A Neues Museum, in: *Múzeum - A tanuló-ház - Múzeumelméleti esettanulmányok*, 1. kötet, 2013, p85

http://www.nemzetimuelemek.hu/index.php/euprojekt_rendezyeny/eszterhaza_koezep_europai_kulturalis_koezpont/

el croquis: *David Chipperfield*, N.120

György Péter: A Neues Museum, in: *Múzeum - A tanuló-ház - Múzeumelméleti esettanulmányok*, 1. kötet, 2013

Marco Dezzi Bardeschi: *Restauro: Costruire, distruggere, conservare* (1976), in: *Restauro: punto e da capo*, Franco Angeli, Milano 2009

Marco Dezzi Bardeschi: *La fabbrica e il suo fantasma* (1982-1971-1989), in: idem

Pierluigi Panza: *Restauro alla milanese: Primo, non falsare*, Corriere della Sera - Cronaca di Milano 18/07/2003

<http://www.patrimoniosos.it/rsol.php?op=getarticle&id=2586>

Palazzo della Ragione a pezzi, Urbanfilemilano, 2013.03.15 - képek, vélemény

<http://urbanfilemilano.blogspot.hu/2013/03/palazzo-della-ragione-pezzi.html>